

ПОЗАШКІЛЬНА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗНАТЬ В СУСПІЛЬНІЙ АГРОНОМІЇ

Методом історико-наукового аналізу визначено форми агрономічної популяризації сільськогосподарських знань. З'ясовано, що бесіди на сільському селянському зібранні та епізодичні лекції – ці форми поширення знань є найбільш масовими, які охоплюють найбільшу кількість об'єктів сприйняття, і тому мають найбільший вплив на широкі верстви населення. Доведено, що бесіди і лекції набувають масового характеру лише при залученні до сфери свого впливу якомога більшої кількості населення і не мають характеру поодиноких виступів.

Ключові слова: популяризація сільськогосподарських знань, суспільна агрономія, суспільні агрономи, лекції, бесіди, викладачі.

Одним із дієвих чинників максимально швидкого запровадження новітніх галузевих здобутків вітчизняних вчених кінця ХІХ – першої чверті ХХ століття була публікація наукових результатів на сторінках науково-популярних видань та популяризація серед населення. Діячі суспільної агрономії з метою розвитку сільськогосподарської дослідної справи здійснювали забезпечення відповідної популяризації сільськогосподарських знань, науковості шкільної та позашкільної освіти.

Питанням популяризації сільськогосподарських знань займалося багато вчених. Так, Г. А. Іванов в статті «Техника ведения агрономических бесед и чтений» [1] наголошує на необхідності створенні спеціальних лекторів, так як агроном не завжди може бути хорошим викладачем. Щодо наукової літератури про становище популяризації сільськогосподарських знань в Росії доцільно відмітити книги С.Л. Маслова «К вопросу о распространении сельскохозяйственных знаний внешкольным путем» [2], а також В.В. Морачевського «Агрономическая помощь в России» [3].

Надзвичайна важливість методів агрономічної пропаганди змушує зупинитися на формах організації цього виду агрономічної діяльності. Форми усної популяризації, які практикувалися агрономами, зазвичай враховували поставлені завдання і намагалися вирішити їх, розробляючи для кожного завдання відповідну методику. Найбільш екстенсивною формою агрономічного впливу являлися бесіди на сільському селянському зібранні та епізодичні лекції. Ця форма популяризації була найбільш масовою, яка охоплювала найбільшу кількість об'єктів впливу, і тому справляла найбільший вплив на широкі верстви населення [4, с. 69].

Однак для того, щоб бесіди і лекції набули масового характеру, необхідно, щоб вони дійсно охопили в сферу свого впливу широкі верстви населення і не мали характер поодиноких випадкових виступів. Для цього необхідно було детально розробити мережу лекційних пунктів з тим розрахунком, щоб все населення району могло побувати на них, не здійснюючи великі подорожі, розробити календар лекції так, щоб години бесід були найбільш зручні для місцевого населення і, нарешті, необхідно афішувати заплановані лекції і бесіди для залучення більшої кількості слухачів.

Самі лекції за своєю тематикою та структурою повинні бути узгоджені з усіма іншими суспільно-агрономічними заходами. Лекції про удосконалення сільськогосподарських машин повинні підкріплюватися роботою прокатних пунктів, виставок, демонстраціями машин в роботі і сільськогосподарського складу [5, с. 5].

Лекції по молочного господарству пов'язувались з організацією злучних пунктів, дослідним годуванням, виставками скоту й організацією молочних кооперативів.

Проведена таким чином серія лекцій і бесід могла дійсно значно вплинути на масову свідомість селянства. Однак необхідно відмітити, що цей вплив по самій природі завжди був поверхневим і являвся не більш як підготовкою підґрунтя для інших більш інтенсивних прийомів агрономічної популяризації.

Лекційна робота велась з достатньою систематичністю. Уперше прочитане в селянській аудиторії слово агронома зустрічало у більшості випадків повне несприйняття, тому необхідно було багаторазове повторення, щоб сільськогосподарські знання сприймалися селянами.

Доцільно зазначити, що для найбільш зацікавлених селян актуальна організація сільськогосподарських курсів, які ставали міцним знаряддям агрономічної роботи. Найбільш елементарною формою є серія звичайних лекцій, прочитаних протягом декількох днів одна за іншою різними лекторами. Ця серія лекцій розраховується на невизначену аудиторію слухачів «всіх бажуючих» і хоч, безперечно дає більш знань, ніж окремі лекції, але тим паче повинна бути названа швидше систематичними читаннями, а не курсами.

Відмінністю курсів являється постійність аудиторії, користування не лише лекціями, але й методом практичних занять і деякі індивідуальні викладання. Курси відрізняються за своїм складом, тривалістю і слухачами. До загальних сільськогосподарських курсів можна віднести елементарну енциклопедію сільського господарства, і спеціальні курси з окремих галузей сільського господарства, курси п'ятиденні, двотижневі, місячні в залежності від об'єму викладеного матеріалу і деталізації, нарешті курси для селян, для рахівників кооперативних товариств, для народних учителів. Останні мали надзвичайно важливе значення, адже надавши вчителям необхідні агрономічні знання, суспільна агрономія отримувала в справі розвитку агрономічних знань досить сильного союзника.

Кожен вид курсів має свої особливості, як в завданні, так і в організації, які добре висвітлені в спеціальній науковій літературі. Так, наголошувалось на необхідності з особливою увагою ставитися до підбору слухачів селянських курсів, прагнучи в майбутньому отримати кваліфікованих працівників сільського господарства.

Одні агрономічні працівники вважали, що бажання прослухати курс уже само собою являється показником розвитку та інтелігентності селянина, і тому пропонували вводити будь-які обмеження тільки в тому випадку, коли кількість бажуючих значно перевищувала запропоновану кількість місць.

Інші – навпаки розцінювали подібний спосіб автоматичного підбору аудиторії курсів надто випадковим, який не може гарантувати соціальний ефект самих курсів, і пропонували ідею рекрутизації курсів місцевими агрономами на їх розсуд або шляхом відрядження слухачів місцевими кооперативами.

Педагогічні мотиви, зі свого боку, висувають потреби однорідності аудиторії, так, як надзвичайно важко проводити заняття зі слухачами низького рівня освіченості. З вище зазначених причин, необхідно спочатку здійснити попередню бесіду, на основі якої може бути проведений відбір слухачів. Відомі також спроби попередньої підготовки малопідготовлених слухачів через групові заняття чи роздачу брошур. Загальна кількість слухачів визначалася можливістю організувати для кожного із них практичне заняття. Практика визначала оптимальну кількість 30-50 людей [4, с. 73].

Розробка програм курсів потребувала значного уміння і педагогічної підготовки. Зазвичай загальні селянські курси бувають надто багатопредметні і надзвичайно перевантажені наповнюваністю. Педагогічно малодосвідчені агрономи досить часто намагалися в місячні селянські курси включити мало не всю чотирирічну програму Петровської академії.

Варто відмітити, що не відкидаючи загальних сільськогосподарських курсів, вважаємо, що з точки зору соціальної рентабельності, спеціальні курси мають більше переваг. Самі курси пристосовуючись до конкретного типу мислення селянина, повинні бути побудовані практично, тобто крім викладення загальних ідей, які привчають селянську аудиторію до логічного мислення, вони повинні давати

слухачам низку відомостей і порад, які кожен слухач, повернувшись додому, зміг би застосувати в своєму господарстві [4, с. 74].

Викладення повинно будуватись на місцевому матеріалі, тобто лектори курсів в своїх доказах, прикладах, ілюстраціях і положеннях повинні по можливості користуватися фактами місцевої дійсності. Однак зловживати цим також не варто, тому що повідомлення деяких фактів, наприклад закордонного життя, як сільськогосподарської, так і кооперативної, надають фактам більшу зайнятість і розширюють розумовий горизонт слухачів [6, с. 6].

Щоб уникнути повторів і пропусків, програми окремих лекторів узгоджувались між собою. Необхідною складовою курсів були практичні роботи, одночасно акцентувалась увага, що ці роботи зовсім не повинні ставити своєю задачею навчити щось робити, сформувані які-небудь професійні навички. Їх мета – посилити сприйняття, адже будь-яке сприйняття дії можливо двома шляхами: шляхом мислячого уявлення про цю дію, викликаного розповіддю лектора, або фактичним виконанням цієї дії. Остання форма сприйняття значно яскравіша і тому більш підходяща для конкретної мислячої аудиторії.

Переходячи до організації лекторського персоналу, варто відмітити, що незважаючи на великі переваги покластися при формуванні педагогічного персоналу, головним чином, на місцевого агронома, як на людину, яка найбільше освідомлена з місцевими умовами, – доводилося значну частину лекцій доручати особам зі сторони. Запрошені фахівці, наприклад, агрономи сусідніх ділянок, надавали курсам надзвичайності, святковості і цим значно освіжали враження слухачів.

Внутрішня організація курсів була розроблена мало. На думку педагогів, заняття повинні були тривати не більше 6 годин, а решта часу залишалася для читання посібників, індивідуальних роздумів про прочитане і спілкуванню слухачів між собою.

Тільки за таких умов сприйняття викладеного можливо здійснити раціонально, не перевантажуючи свідомість і належним чином засвоюючи сприйняте. Частина відпочинку використовувалась для загальнокультурного розвитку слухачів, влаштування концерту, літературного читання, екскурсії в місцеву церкву або помістя, якщо вони мають історичну чи художню цінність. Ця форма організації відпочинку часто приносила слухачам не менше користі для їх розвитку, ніж самі лекції. Після закінченню курсів здійснювався облік засвоєних знань, проводився свого роду іспит. Проте, частина педагогів вважала його зайвим і навіть шкідливим, так як слухач, вимагав посвідчення чи диплома і отримавши його, прагнув знайти собі нове місце роботи [5, с. 74].

Подібні випадки, залишення селянського господарства особами, які отримали освіту, були головним ворогом курсової справи, особливо для курсів спеціальних і довготривалих, тобто дійсно таких, що дають професійну підготовку. Особлива задача курсів – створення серед населення передовиків сільськогосподарського прогресу – при цьому руйнувалася, і суспільній агрономії приходилося боротися з цим явищем особливо детальним підбором слухачів.

Особливо важливим поставало питання не стільки про перевірку знань, отриманих на курсах, скільки про їх закріплення, так як часто матеріали лекцій і заняття, поверхово засвоєні, надзвичайно швидко забуваються при поверненні в звичайні умови селянського життя.

Засвоєння знань намагалися посилити шляхом роздачі слухачам, які закінчили курси конспектів лекцій і невеликих брошур по даних питаннях, але безперечно, що головною формою закріплення знань була підтримка постійного зв'язку агрономічної організації з особами, які пройшли курси, відвідування при роз'їздах їхніх господарств, залучення їх до активної кооперативної роботи, відправка їм сільськогоспо-

дарських журналів. По відношенню до них проводились також індивідуальні консультації, особливо при спробах з їхнього боку здійснити в своєму господарстві те, що популяризує суспільна агрономія.

Індивідуальна консультація окремих господарів по їх власним запитам характерна уже для більш зрілому періоду агрономічної роботи, коли не агроном йде до населення, прагнучи завоювати його довіру, а саме населення по власній ініціативі звертається до агронома за допомогою. Агрономи Бельгії і деяких інших європейських країн, зі старою агрономічною організацією, саме цій формі роботи приділяють найбільше уваги [4, с. 75].

Зазвичай ця робота носить стаціонарний характер. У себе в спеціально оснащеному кабінеті в назначені дні і години або в іншому місці своєї ділянки, наприклад, в приміщенні місцевого кооперативу агроном чекає відвідувачів. Селяни приходять до нього, чекаючи чергу, прагнучи отримати пораду і вказівки по особистим питанням свого господарства.

Також мали місце письмові консультації. У цей період агрономічної роботи попит на агрономічну консультацію бувало настільки великим і вона настільки високо цінувалося населенням, що створювалося підґрунтя для вільно-практикуючих суспільних агрономів, як це відбувалося на Заході.

Крім перерахованих форм усної популяризації, до суспільної агрономії, з певною натяжкою, можна віднести місцеві сільськогосподарські наради та з'їзди.

Звертаючись до місцевих кооперативних діячів і членів невеликих районних сільськогосподарських товариств, ставлячи перед ними питання місцевого сільськогосподарського життя, закликаючи їх до роздумів над ними, суспільна агрономія тим самим формувала місцеву суспільну сільськогосподарську думку і залучала населення до суспільного життя. Агрономічне слово популяризувалося на місцевих селянських сільськогосподарських нарадах, на загальних зборах місцевих кооперативів, на економічних радах демократичного земства.

Таким чином, для популяризації сільськогосподарських знань потрібні були численні кадри добре підготовлених лекторів, і хоча на той час агрономічних кадрів було не так уже й мало, але нестача досвідчених викладачів по сільському господарству все ж таки відчувалася. Для підготовки таких викладачів, які б ознайомилися з методами і програмами популяризації сільськогосподарського знання, необхідно було улаштувати відповідні курси.

Популяризація сільськогосподарських знань охоплювала різні напрями сільськогосподарської науки; видання галузевої літератури та проведення лекцій. Крім того, до організації популяризації сільськогосподарських наукових знань залучалися учителі, що сприяло кращому поширенню агрономічних знань серед населення.

1. *Иванов Г. А.* Техника ведения агрономических бесед и чтений. Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №№ 20. С. 47–52.
2. *Маслов С. А.* Об образовании комитетов при обществах сельского хозяйства для распространения грамотности между крестьянками в помещичьих имениях. *Журнал сельского хозяйства и овцеводства.* 1845. № 6. С. 279–283.
3. *Агрономическая помощь в России* / Под ред. В. В. Морачевского. Санкт-Петербург: Изд. Департамента земледелия, 1914. 607 с.
4. *Чаянов А. В.* Основные идеи и методы работы общественной агрономии. Москва: Изд. Наркомзема «Новая деревня», 1922. 138 с.
5. *Материалы по внешкольному распространению сельскохозяйственных знаний.* Вып. II Вторая очередная выставка по вопросам внешкольного распространения сельскохозяйственных знаний. Москва: Тип. Я. Г. Сазонова, 1916. 55 с.
6. *Материалы по внешкольному распространению сельскохозяйственных знаний.* Вып. III Вторая очередная выставка по вопросам внешкольного распространения сельскохозяйственных знаний. Москва: Тип. О. Л. Сомовой, 1916. 62 с.

References

1. Ivanov G.A. (1915). *Tekhnika vedeniya agronomicheskikh besed i chteniy* [Technique of conducting agronomic conversation and readings]. *Yuzhno-russkaya sel'skokhoziaystvennaya gazeta* [South Russian Agricultural Newspaper], 20, 47–52. [in Russian]/
2. Maslov S.A. (1845). *Ob obrazovanii komitetov pri obshchestvakh sel'skogo hoziaystva dlia rasprostraneniya gramotnosti mezhdru krestyankami v pomeshchichikh imeniyakh* [On the formation of committees of agricultural societies for the dissemination of literacy among peasant women in landowner estates]. *Zhurnal sel'skogo hoziaystva i ovtsevodstva* [Journal of Agriculture and Sheep], 6, 279–283. [in Russian]/
3. (1914). *Agronomicheskaya pomoshch v Rossii* [Agronomic assistance in Russia] / Pod red. V. V. Morachevskogo. Sankt-Peterburg: Izd. Departamenta zemledeliya, 607. [in Russian]/
4. Chayanov A. V. (1922). *Osnovnye idei i metody raboty obshchestvennoy agronomii* [Basic ideas and methods of public agronomy]. Moskva: Izd. Narkomzema «Novaya derevnya», 138. [in Russian]/
5. (1916). *Materialy po vneshkolnomu rasprostraneniyu sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Materials on the out-of-school distribution of agricultural knowledge]. Vyp. II *Vtoraya ocherednaya vystavka po voprosam vneshkolnogo rasprostraneniya sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Second regular exhibition on out-of-school agricultural dissemination]. Moskva: Tip. Ya. G. Sazonova, 55. [in Russian]/
6. (1916). *Materialy po vneshkolnomu rasprostraneniyu sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Materials on the out-of-school distribution of agricultural knowledge]. Vyp. III *Vtoraya ocherednaya vystavka po voprosam vneshkolnogo rasprostraneniya sel'skokhoziaystvennykh znaniy* [Second regular exhibition on out-of-school agricultural dissemination]. Moskva: Tip. O. L. Somovoy, 62. [in Russian]/

Лукашевич Ю. Л.

Внешкольная популяризация сельскохозяйственных знаний в общественной агрономии.

Методом историко-научного анализа определены формы агрономической популяризации сельскохозяйственных знаний. Выяснено, что беседы на сельском крестьянском собрании и эпизодические лекции – эти формы распространения знаний являются наиболее массовыми, которые охватывают наибольшее количество объектов восприятия, и потому имеют наибольшее влияние на широкие слои населения. Доказано, что беседы и лекции приобретают массовый характер лишь при привлечении к сфере своего влияния как можно больше количество населения и не имеют характера одиночных выступлений.

Ключевые слова: популяризация сельскохозяйственных знаний, общественная агрономия, общественные агрономы, лекции, беседы.

Lukashevich Y. L.

Out-popularize agricultural knowledge through public agronomy.

The form of agronomic popularization of agricultural knowledge is determined by the method of historical and scientific analysis. It was found that the conversation at the village peasant meetings and occasional lectures - these forms of dissemination of knowledge is the most widespread, covering the largest number of objects of perception, and therefore have the greatest impact on the general population. Proved that conversations and lectures become widespread only in attracting to its sphere of influence largest possible number of people and have individual character performances.

Key words: popularization of agricultural knowledge, public agronomy, public agronomists, lectures, conversations, teachers.

УДК 631.432.2:477.53(091)

В.О. Воловодська

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ П.Ф. ТУШКАНА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ НАУКОВОМУ КОМІТЕТІ УКРАЇНИ (1923-1927)

Проаналізовано напрацювання П.Ф. Тушкана на ниві становлення й розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні по лінії Сільськогосподарського наукового комітету України (1923–1927). Наведено творчі здобутки вченого, зокрема з питань боротьби з шкідниками та бур'янами за допомогою новітніх агротехнічних заходів, розроблення заходів щодо боротьби з посухою, вивчення тютюництва та ін. Розкрито вклад П.Ф. Тушкана у сільськогосподарську освіту та висвітлено його діяльність як популяризатора передових ідей з питань агрономії через випуск галузевих видань.

Ключові слова: П.Ф. Тушкан, сільськогосподарська дослідна справа, Сільськогосподарський науковий комітет України.